

U prvom dijelu studije izložena je teološka kritika odnosa marksizma prema religiji, dok se u drugom dijelu iznosi teološka kritika odnosa socijalizma prema religiji i religijskim zajednicama. Treći i četvrti dio studije daju kritiku teološke kritike odnosa marksizma i socijalizma prema religiji i religijskim zajednicama. U zaključnoj raspravi problematizira se moguća daljnja razvoj teološke kritike marksizma i socijalizma, i njihova odnosa spram religije i religijskih zajednica u našem društvu. No, radije pustimo da u ovih nekoliko redaka progovori samo djelo autorovo.

Svaka od tri tradicionalne religijske zajednice na bosanskohercegovačkom tlu — po Cvitkovićevim navodima — ima različito polazište u pogledu odnosa prema svijetu; »svaka od njihovih teologija istorijski se razvijala više pod različitim nego pod sličnim utjecajnim faktorima i svaka je imala svoje razvojne puteve« (str. 6). Postoje, dakako, upućuje autor, i određena približavanja ovih teologija kad je u pitanju njihova kritika odnosa marksizma i socijalizma prema religiji i religijskim zajednicama.

Konstatirajući evoluciju u kritici marksizma u teološkoj literaturi kod nas, Cvitković ističe da se u periodu do pojave socijalističke države (1945) marksizmu u teološkoj literaturi prigovara da ima naturalistički pristup korištenja religije, da je teolozima marksizam prije svega ateizam, tj. da je ateizam sama bit marksizma. Sve do pedesetih godina teolozi smatraju da marksizam ima politički pristup problemu nastanka religije. Od pedesetih godina teolozi prilaze kritici marksizma sa znatno više objektivnosti. Sedamdesetih godina teolozi napuštaju apriorni antiateizam, te većina njih smatra mogućim »sjednjenje religije s marksizmom, samo što pri tome marksistički princip klasne borbe treba zamijeniti principom sveopšte ljubavi« (str. 36).

I u teološkoj kritici socijalizam Cvitković razlikuje nekoliko faza. Do 1945. teolozi radikalno osuđuju socijalizam. Nakon drugog svjetskog rata neprijateljstvo prema socijalizmu u teološkoj kritici postaje sve izraženije. Početkom pedesetih godina nastupa period pasivnog otpora religijskih zajednica socijalizmu. Sredinom šezdesetih godina u teološkoj kritici socijalizma prihvaća se princip odvojenosti religijskih zajednica od države. Teolozi, međutim, upućuju prigovor marksistima što ovi »prenaglašavaju uticaj samoupravljanja na prevladavanje religije, čime vjernike dovode u „hendikepiran“ položaj: ako prihvatiti angažovanost u samoupravljanju, onda će raditi na vlastitom uništenju sebe kao vjernika« (str. 96).

Cvitković smatra da se djelomično može prihvatiti stav teologa, kojeg su oni isticali u periodu do pojave socijalističke države, da, usljed Feuerbachova utjecaja, u marksizmu možemo naći na elemente naturalističke koncepcije u pristupu religiji, dodajući da su sami teolozi pri tom preneglašavali Feuerbachov utjecaj na marksizam. Autor upućuje prigovor teolozima što su do 1945. reducirali marksizam na ateizam, te što su iz toga izvodili neosnovan zaključak da je marksizam bitno ateizam. U novije vrijeme, primjećuje Cvitković, kritičari marksizma među teolozima »s pravom primjećuju da Marksova ocjena religije kao »opijuma naroda« ne znači da u određenim socijalnim okolnostima religija ne može biti i idejni oblik socijalnog »protesta« (str. 119). Međutim, dodaje autor, marksizam ne polazi od »opijuma« u ocjeni savremene religije, već od analize društvene stvarnosti u kojoj religija može, ali ne nužno, da igra ulogu »socijalnog opijuma«. Čini nam se značajnim istaći autorov stav da su u praktičnoj djelatnosti mogući određeni oblici koegzistencije između društveno-političke i religijske zajednice, ali da teološki princip »opće ljubavi« ne može nadomjestiti primarne marksističke principe društvenih odnosa.

Na dalji razvoj teološke kritike marksizma i socijalizma utjecat će, smatra autor, odnosi unutar samih religijskih zajednica, razvoj političkog sistema socijalističkog samoupravljanja, obogaćenost marksističke teorije religije iskustvima razvoja socijalističkog samoupravnog društva i dr. Ako je za neposredno poratno razdoblje bila karakteristična ljevičarska fraza da marksizam objavljuje rat religiji, na osnovi čega je stvorena lažna slika o svemoći administrativne regulative i prakse, danas se marksisti ne suprotstavljaju religiji nekim posebnim anti-religijskim programom, već izgradnjom socijalističkog samoupravljanja. Pitanje prevazilaženja religije, drugim riječima, poima se kao pitanje borbe za nove društvene odnose. Bit socijalizma i samoupravljanja ne čini ateizam. Stoga marksistička kritika religije »nije središnje pitanje u marksizmu kod nas, već je to praktično oslobađanje društva od segmenata koji otežavaju razvoj socijalizma i socijalističkog samoupravljanja i uslova koji dovode do pojave tih segmenata« (str. 207). Religija i socijalizam, smatra Cvitković, međusobno se ne isključuju, jer religija ne mora u svakoj etapi izgradnje socijalizma biti nužno reakcionarna. Parola »borba protiv religije — borba za socijalizam«, lažna je i nepripadna marksizmu i politici Saveza komunista. »Ateizam, makar i marksistički, ne može biti i nije univerzalna vrijednost za ocjenjivanje opredijeljenosti za socijalizam i socijalističko samoupravljanje« (str. 209).

Srba Ignjatović: »POETIZAM STRIPA«, Radničko sveučilište »Božidar Maslarić«, Osijek, 1980.

Piše: Grozdana Šarčević

Srba Ignjatović, dobitnik nedavno dodeljene nagrade »Milan Bogdanović« za književni prikaz zbirke pesama Brane Petrovića »Obrana svetova«, ima već nekoliko objavljenih knjiga koje ukazuju na nekoliko planova njegovih stvaralačkih aktivnosti u domenama savremene književnosti. Ovaj pesnik, esejista i književni kritičar, ispoljio je specifičan vid aktivnog interesovanja za strukturalno složenu oblast rasprostiranja stripa. Dakle, za jedan od umetničkih medija čija svojstva neizostavno podrazumevaju komunikaciju vizuelne prirode. Interesovanja ove vrste zgnusnuta su u zbirci eseja »Poetizam stripa«. Čine je ukupno trinaest poglavlja, tj. eseja. Prvih osam su: *Pitanje nastanka, Smisao nastanka, Strip nije »revizija« zatečenih vrednosti, Mitski status stripa, Mit obojen nostalgijom, Motivi i mitovi, Asimilativni i disimilativni strip i Strip kao »ozbiljna igra«,* već objavljeni u nešto ranije izdatoj knjizi Srbe Ignjatovića »Doba kolaža« (Izdavačko-informativni centar studenata, Beograd, 1978).

Razvijajući principe »nizanja« i »principe kolaža« u komponovanju knjige »Poetizam stripa«, autor je prethodno objavljene eseje u zbirci »Doba kolaža« obogatio s još pet, i tako dobijenu celinu učinio zanimljivom za čitaoca, a dragocenom za početke proučavanja ovog fenomena intermedijalne prirode, koji u poslednje vreme privlači sve veću pažnju, a naročito posle Ignjatovićevih eseja-prvenaca posvećenih stripu.

Baveći se pojedinim aspektima i vrstama stripa iz vremena predistorije i istorije njegovog razvoja, zaključno s poslednjim godinama, ne mimoilazeći ni period »naglog srozavanja« stripa kao umetničkog medija, Ignjatović je u prvih osam poglavlja uglavnom zabavljen problemima fenomenološkog sagledavanja ovog sredstva komunikacije u perspektivama prošlosti, i to u neomeđenim geografsko-demografskim i hronološkim razmerama. U poslednjih pet svojevrsnih eseja iz zbirke »Poetizam stripa« akcenat je na problemima razvoja stripa savremenog doba u nas, a u oba slučaja neposrednim sagledavanjem obeležja niza konkretnih primera.

Razumljiva, ali možda diskutabilna teza autora, tačnije njegova sklonost da razvoj stripa u »predistorijskom« i »istorijskom« periodu posmatra u kontekstu čvršće povezanosti tokova razvoja ovog medija s razvojnim tokovima književnosti, ali u znatno sporijem tempu, skrivena je mnoštvom drugih ideja, zanimljivih teza i informacija u vezi s formalnim svojstvima stripa i, posebno, njegovim poetskim dimenzijama. Kombinovanjem metodom, naučno-umetničkim, dosledno se držeći konkretnih primera, Srba Ignjatović traži, daje i sugeriše odgovore na mnogobrojna pitanja o stripu i povodom stripa. Međutim, u procesima saopštavanja rezultata svojih istraživanja on uglavnom izbegava »postavljanje granica« bilo koje vrste, isticanje zaokruženih zaključaka i strogih definicija suštine ovog fenomena, što ne znači da ga ne rasvetljava. Ne ulazi ni u stroge kategorizacije stripa, mada se nizom njegovih vrsta bavi, čak i po kriterijumu podele stripa prema uzrastu publike kojoj je namenjen. Pri svemu tome, korektno navodi pomoćnu literaturu, značajnu za sagledavanje složenijih problema u vezi s ovom disciplinom, čija su umetnička svojstva povremeno s pravom, a i neopravdano, osporavana.

Svakako, posebno je interesantan autorov stav s obzirom na njegovu pripadnost beogradskom krugu klokotizma. Suprotno od izjava pojedinih pripadnika tog kruga, u smislu negiranja postojanja bilo kakvih načela kada se radi o njihovim aktivnostima, ona se daju rekonstruisati, kao što se i određene teze Srbe Ignjatovića daju izdvojiti, i pored njihovih nastojanja da ih izbegne, ili bar što bolje prikrije, a naglasi samo neka svoja i druga interesantna zapažanja koja su neosporno dragocena za dalja proučavanja stripa. I to ne samo u vezi s njegovim poetskim svojstvima, već uopšte i za druga obeležja herbar-tovski shvaćene forme.

Vrlina ove zbirke priloga za proučavanje stripa, između ostalog, je u širini zahvatanja problema, što se po naslovu zbirke ili na osnovu »dijagonalnog« čitanja ne može zaključiti. Osim toga, treba podvući i obazrivost autora u pogledu davanja uopštenijih i posebnih definicija. On se bavi konkretnim problemima, držeći se primera odabranih prema sopstvenom senzibilitetu, a čitaocu otvara prostore za izvođenje zaključaka. Na primer, jedan takav mogao bi da bude formulisan u obliku konstatacije da je pitanje nastanka i razvoja stripa otvoreno i da ne trpi precizno utvrđene granice, jer je njegov razvoj uslovljen opštim, inače vrlo složenim, tokovima umetničkog razvoja, a time i ovog fenomena intermedijalne prirode. Tako navedeni primeri preciznije utvrđenih godina početka razvoja stripa, od strane pojedinih proučavalaca ovog višestruko interesantnog sredstva iz sistema komunikacija, ukazuju na suviše usko i jednostrano sagledavanje njegove prirode. Zahvati Ignjatovićevog fenomenološkog sagledavanja stripa zaslužuju izuzetnu pažnju, a opširnija razrada samo pojedinih problema pokrenutih povodom i preko stripa, pretvorila bi ovu zbirku eseja u vrlo ozbiljnu i strukturalno složenu studiju.